

Dr. Emi Umek ob življenjskem jubileju

JOŽE ŽONTAR

Kdor se odloči za delo v arhivu, ga to prevzame na prav poseben način. Vzrok za to so dokumenti, ki v arhivu začno novo življenje, pripovedujejo toliko resničnih zgodb, in ko jih beremo, podoživljamo preteklost v vsej njeni izvirnosti. Kot film se nizajo dogodki, in ko jih miselno povežemo, povzročajo v nas napetost, ki se umiri šele, ko smo jim skušali priti do dna. Da bo šla njena pot prav v to smer, jubilatka še ni vedela, ko je odgovarjala na anketo v 4. razredu osnovne šole leta 1939, da želi postati profesorica zgodovine. Navduševala so jo mladinska dela z zgodovinsko tematiko, pomen zgodovine pa se je v njeni predstavi še posebej povečal, ko je prav tedaj izšlo zajetno delo Zgodovina mesta Kranja strica dr. Josipa Žontarja. Vojna leta v srednji šoli niso bila v znamenju brezskrbne mladosti, kot vzorno dijakinjo so jo še posebej pritegovali jeziki, kar ji je prišlo pozneje še kako prav.

Po maturi na 1. državni ženski gimnaziji v Ljubljani leta 1947 odločitev glede nadaljnjega študija ni bila težka. Vpisala se je na Filozofsko fakulteto Univerze v Ljubljani, izbrala skupino zgodovina-geografija in leta 1952 diplomirala. Pri študiju se ni zadovoljevala z literaturo, ki jo je bilo treba predelati, marveč je že zgodaj našla pot do virov. Tako je nastal njen prvence Kranjska kmetijska družba v letih 1767 do 1787, za kar je prejela študentsko Prešernovo nagrado; zanimati jo je začelo delo v arhivu.¹

Želja se ji ni takoj izpolnila, prvo zaposlitev je dobila na Višji gimnaziji v Kamniku. Že naslednje leto pa je bilo prosto mesto v Državnem arhivu LRS in s 1. septembrom 1953 je nastopila novo službo, kot si jo je želela, in v njej vztrajala polnih 35 let. Delo v arhivu ji je pomenilo ideal, ki je odteljal vse pomisleke. To v tem času ni veljalo za niti malo privlačno, niti ni republiški arhiv užival kakega posebnega ugleda ali vloge, plače pa so bile še nižje kot v prosveti. Gradivu nekdanjih tako imenovanih reakcionarnih družbenih sistemov, kakršno je bilo v tem arhivu, oblast ni pripisovala posebnega pomena. Kakšne pa so bile delovne razmere v arhivu, najbolje ponazarja podatek, da je ustanova raje privarčevala denar za hidrocentralsko v Medvodah in si je direktor s tem pridobil družbene zasluge, kot pa da bi kupili pisalni stroj, ki je bil v arhivu še kako potreben. Odločitev jubilatke je bila zato kar pogumno dejanje.

Ob marljivem delu v arhivu - največkrat je

urejala gradivo brez obranjene prvotne ureditve - je pridobivala izkušnje, tako da je bil - ko je bilo od leta 1960 mogoče začeti delati na bolj celostnih pregledih gradiva v arhivih - njen delež pri tem vedno večji, pri vodniku po matičnih knjigah za območje Slovenije in župnijskih arhivih v Sloveniji pa je bila - kot zdaj temu bolj moderno rečemo - kar vodja projekta. To ji je omogočilo izjemno široko poznavanje gradiva v arhivih, kar je tudi vplivalo na njeno nadaljnjo pot.

Zamišljeno je bilo, da bo Vodnik po matičnih knjigah, za katerega je prispevala tudi zelo tehten prikaz razvoja matičnih knjig na Slovenskem, prva publikacija v seriji vodnikov po posebno pomembnih vrstah arhivskega gradiva. Sledil naj bi vodnik po urbarjih, kar bi bilo nekakšno nadaljevanje dela profesorja Milka Kosa, sočasno pa so se tudi v Avstriji lotevali objavljanja podobnih pregledov urbarjev. Jubilatka je že popisala dobršen del urbarjev v republiškem arhivu, žal pa je delo, ki bi bilo še kako potrebno, ostalo nedokončano. K urbarjem se je vrnila v razpravah o reformiranih urbarjih deželno knežjih gospostev na Kranjskem, posebej še kot viri za zgodovino gozdarstva.

Dr. Umekova je nesporna specialistka za urejanje in popisovanje arhivskega gradiva. Zato je bila v prvi vrsti poklicana, da pripravi strokovne podlage za popisovanje različnih vrst arhivskega gradiva za računalniški program Armido. In še vedno, kadar se pojavi kako načelno vprašanje v zvezi s tem, jo vprašamo za nasvet. Tako je bilo tudi ob nedavni pripravi tovrstnega podzakonskega akta. Precej generacij je arhivski strokovni izpit za ta predmet opravljalo pri njej. Pomoč pa se ni končala s pripravništvom kandidatov, marveč je bila dr. Umekova tudi pozneje vedno pripravljena pomagati z nasveti in opozorili. Pri tem je toliko prepričljivejša, ker je z objavami obsežnih inventarjev graščinskih arhivov (samostanov in gospostev Kostanjevica, Pleterje in Stična, dolškega arhiva) tudi v praksi dokazala svoje znanje in nenazadnje leta 1990 promovirala na podlagi disertacije z naslovom Erbergi in dolski arhiv. Ta je bil tudi temelj za prispevek o parku kot kulturnem prostoru.

Poznavanje gradiva je dr. Umekovo privedlo tudi v komisijo za vračanje arhivov na podlagi sporazuma med Republiko Avstrijo in Jugoslavijo iz leta 1923 in protokola iz leta 1958. V komisiji je opravila neprecenljivo delo ne le za ta namen, marveč tudi za evidentiranje gradiva, pomembnega za Slovenijo v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju. Za zasluge pri tem ji je Arhivsko društvo podelilo diplomu. Zelo pa bi si želeli, da bi bilo njeno delo ob vračanju arhiv-

¹ Podrobnejši biografski podatki dr. Umekove so na voljo v Arhivih XII/1989, str. 114-115, in v Slovenskem biografskem leksikonu, IV. knjiga, 13. zv., Ljubljana 1982, str. 286.

skega gradiva tudi podlaga za še kako potreben vodnik po arhivskem gradivu dunajskih arhivov za slovensko zgodovino, o čemer je tudi že večkrat pisala. Referat jubilatke na 7. zborovanju slovenskih arhivskih delavcev v Slovenj Gradcu leta 1974 o raziskovanju, evidentiranju in snemanju arhivskega gradiva v tujih arhivih je pomenil temelj za tovrstno sistematično delo slovenskih arhivov in je aktualen še danes. Če ho kdaj vrnjeno arhivsko gradivo, ki ga še dolguje Republika Italija, bo za to zaslužna tudi dr. Umekova.

Nemajhni so bili naporji jubilatke za razvoj arhivske stroke. Če si ne bi tako prizadevala za uvedbo arhivistike v fakultetni študij, kar je bilo leta 1978 tudi kronano z uspehom, zagotovo tega še danes ne bi dosegli. Tudi sama je nekaj let poučevala na fakulteti. Četudi je niso posebej veselila preučevanja arhivskih teoretičnih vprašanj, je bila med ustanovitelji (nekaj časa tudi glavna urednica) časopisa Arhivov, ki naj bi zlasti pospeševal to področje. Nenazadnje si je prizadevala, da bi arhivistika dobila svoje mesto tudi pri Raziskovalni skupnosti in arhivi v okviru mednarodnih kulturnih izmenjav, kar naj bi se odrazilo nenazadnje tudi pri strokovnem delu, zlasti še prek spoznavanja tujih izkušenj, kar je bilo njej omogočeno šele po mnogo letih.

Kot direktorica republiškega arhiva v letih od 1984 do 1988 je veliko naredila za njegov strokovni napredek. Pri tem ji je bila skrb za kadre na prvem mestu in kar lepo število magistrstov arhivistike se ima za to zahvaliti jubilatki.

S posebno ljubeznijo se je dr. Umekova lotevala arhivskih razstav, ker so te še najbolj odmevna vez med arhivi in javnostjo. Med večjimi arhivskimi razstavami, katerih soavtorica je bila, naj omenimo razstave Slovenščina v dokumentih skozi stoletja (1971; v dopolnjeni obliki znova postavljena pod naslovom Iz roda v rod: pričevanja o slovenskem jeziku, 1982), Nacionalni in socialni programi pri Slovencih (1975), Ivan Cankar in delavsko gibanje (1976), Odsevi reformacijskega gibanja v dokumentih Arhiva SR Slovenije (1987) ter Imeli so dve domovini (1988).

Ko je bil na pobudo profesorja dr. Zwitterja ustanovljen študijski center za zgodovino izseljenišva pri predsedstvu Slovenske akademije znanosti in umetnosti, je pritegnil profesor dr. Umekovo k evidentiranju virov za to tematiko. Ob tem delu so nastali tudi prispevki o zgodovini izseljevanja, ki jih je nekaj let zapovrstjo prinašal Slovenski izseljeniški koledar. Seveda je sodelovala tudi pri evidentiranju gradiva iz obdobja po sredi 19. stoletja, ki sta jih v okviru zvezne akcije organizirala Muzej revolucije naroda Jugoslavije ter Institut draštvenih nauka v Beogradu. Ob različnih priložnostih je jubilatka prispevala tudi prikaze gradiva, ki je v Arhivu Slovenije za zgodovino raznih drugih vprašanj, tako za Istro, Reko, hrvaško Primorje in otoke,

za preučevanje Vojne krajine, za območje Historijskega (sedaj Državnega) arhiva v Splitu. V okviru skupnega jugoslovanskega projekta je bil njen delež pri prikazu gradiva za zgodovino Afrike, Azije in Oceanije v slovenskih arhivih največji (objavljen v seriji Mednarodnega arhivskega sveta: Vodniki k virom za zgodovino narodov).

Da zna ceniti pomen objavljanih virov, je jubilatka dokazala že s tem, da je bila med ustanovitelji revije Viri, dala je pobudo za objavo jožefinskih deželnih merjenj in je tudi sama sodelovala pri objavah (Slovenščina v dokumentih skozi stoletja, Kmečki puntji na Slovenskem, v zadnjem času pa pri objavi Fabjančičeve Zgodovine ljubljanskih sodnikov in županov).

Ob že omenjenih delih smo videli, kako jubilatka ni pozabila na svoj dolg kot zgodovinarica in kako številne so bile zgodovinske teme, ki so jo zanimale. Neposreden stik z gradivom je vabil še k obravnavi nadaljnjih vprašanj. Tako je pisala s področja agrarne zgodovine o ovčereji na Krasu in v slovenski Istri v 18. stoletju, o zgodovini lova in ribolova ter o delovanju Kmetijske družbe na Kranjskem v 18. stoletju, s področja zgodovine prometa o graditvi kanalov na Ljubljani v prvi polovici 18. stoletja ter o prometu po Savi in Ljubljani. V Dokumentih slovenstva je pisala o ujmah skozi stoletja (prvič že v Kroniki leta 1958). V zadnjem času zasledimo njeno ime predvsem v krajevnih in osebnih zbornikih. Da je sodelovala pri zborniku Lokev skozi čas (1987), je razumljivo že zato, ker od tod izvirajo korenine njenih staršev. Tudi sama se je čutila vsaj toliko Primorko kot pa Ljubljanko. Kataster Marije Terezije je bil podlaga za razprave v zbornikih, posvečenih Dobropolju in Strigam ter Preddvoru. Za področja, za katera je pisala, najdemo tudi prispevke v Enciklopediji Slovenije.

Že iz poklicne radovednosti jo je zanimala tudi zgodovina arhivov. Poleg več poljudnih prikazov je dopolnila dosedanje znanje o razvoju arhivov na Slovenskem v obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja.

Delo dr. Umekove kaže izjemno širino zanimanj, pri vseh pa neposredno zasidranost na virih. Znala je dobro izrabiti možnosti, ki jih je ponujal vsakodnevni stik z zakladnico preteklosti. Da je to pomembno za vsakogar, ki dela v arhivu, ni pozabila poudariti tudi v svojem prispevku o znanstveno-raziskovalnem delu v arhivih pri projektu Zveze arhivskih delavcev Jugoslavije Profil sodobnega arhiva (1984).

Za svoje delo je jubilatka zasluženo prejela državno odlikovanje red dela, ima pa še veliko načrtov za naprej. Arhivsko društvo pa ji je podelilo častno članstvo.

Gotovo ne le v svojem imenu želim jubilatki še na mnogo zdrava leta!

dr. Ema Umek